

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA DIQQATNING
TAQSIMLANISHI VA OBRAZLI XOTIRANING
RIVOJLANISHINI O'RGANISH***Dehkanova Marg'uba Erkinovna**Namangan Davlat Universiteti**Psixologiya kafedrası o'qituvchisi**Jaloldinova Nigina Nodirjon qizi**Namangan Davlat Universiteti**Psixologiya yo'nalishi talabasi**Email: jaloldinovanigina@gmail.com***Annotatsiya**

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqatning taqsimlanishi va obrazli xotiraning rivojlanish xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot ushbu yosh davrida kognitiv jarayonlarning shakllanishi va o'ziga xos jihatlarini o'rganishga qaratilgan. Unda o'quvchilarning o'quv faoliyatida diqqatni samarali taqsimlash va obrazli materialni eslab qolish qobiliyatini oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Olingan natijalar pedagogik amaliyotda o'quvchilarning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, Diqqat taqsimlanishi, Obrazli xotira, Kognitiv jarayonlar, Psixologik rivojlanish, O'quv faoliyati, Eslab qolish, Pedagogika

Abstract

This article analyzes the characteristics of attention distribution and the development of figurative memory in primary school students. The research focuses on studying the formation and specific aspects of these cognitive processes during this crucial developmental stage. It provides practical recommendations aimed at enhancing students' ability to effectively distribute attention and recall figurative material within their learning activities. The findings hold significant importance for pedagogical practice, contributing to the psychological support and development of young learners.

Keywords: Primary school, Attention distribution, Figurative memory, Cognitive processes, Psychological development, Learning activity, Recall, Pedagogy

Аннотация

В данной статье анализируются особенности распределения внимания и развития образной памяти у учащихся начальных классов. Исследование направлено на изучение формирования и специфических аспектов этих когнитивных процессов в данный возрастной период. В работе представлены практические рекомендации по повышению способности учащихся эффективно

распределять внимание и запоминать образный материал в учебной деятельности. Полученные результаты имеют важное значение для педагогической практики, способствуя психологическому развитию и поддержке младших школьников.

Ключевые слова: Начальная школа, Распределение внимания, Образная память, Когнитивные процессы, Психологическое развитие, Учебная деятельность, Запоминание, Педагогика

Kirish

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv rivojlanishi, ayniqsa ularning diqqatni taqsimlash qobiliyati va obrazli xotirasining shakllanishi, ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu yosh davri bolaning aqliy qobiliyatlari jadal rivojlanadigan, yangi bilimlarni o'zlashtirish va ko'nikmalarni egallash uchun eng qulay bosqich hisoblanadi. Xotira, insonning asosiy aqliy faoliyatlaridan biri bo'lib, ongimiz aks ettirgan ma'lumotlarni mustahkamlash, saqlash va keyinchalik eslab qolish jarayonini o'z ichiga oladi. U bolaning hayotining dastlabki kunlaridan boshlab rivojlana boshlaydi va asab tizimining yetuklashuvi, tarbiya, o'yin, o'qish, mehnat kabi turli faoliyatlar hamda nutq orqali muloqot jarayonida doimiy takomillashib boradi. Xotiraning motor, emotsional, obrazli va verbal-mantiqiy turlari mavjud bo'lib, uning samarali ta'lim uchun asosiy shart ekanligi ta'kidlanadi.

Obrazli xotira, ayniqsa, yosh maktab yoshidagi o'quvchilarda bilimlarni o'zlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Vizual va audial vositalarni strategik integratsiya qilish o'rganish jarayonini yanada mustahkam va esda qolarli qiladi. Bu yondashuv o'quvchilarning yangi lingvistik tushunchalarni tushunish va eslab qolishini yaxshilashga olib keladi, shu bilan birga, o'quv jarayonini qiziqarli va interaktiv tarzda tashkil etishga yordam beradi. Diqqatning taqsimlanishi esa o'quvchining bir vaqtning o'zida bir nechta vazifaga e'tibor qaratish qobiliyatini ifodalaydi, bu zamonaviy ta'lim sharoitida, ayniqsa, murakkab topshiriqlarni bajarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu kognitiv jarayonlarning boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'zaro bog'liqligi va rivojlanish darajasi chuqur o'rganilishi zarur.

Diqqatning taqsimlanishi, psixologik nuqtai nazardan, individning bir vaqtning o'zida bir nechta axborot manbasiga yoki faoliyat turiga e'tiborini yo'naltira olish qobiliyati sifatida tushuniladi. Bu murakkab kognitiv jarayon bo'lib, u miyaning turli qismlari o'rtasidagi samarali o'zaro aloqani talab qiladi. So'nggi yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, diqqatning taqsimlanishi nafaqat o'quv jarayonida bir nechta topshiriqni bajarishda, balki kundalik hayotda ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'quvchi darslikdagi matnni o'qib, shu bilan birga o'qituvchining izohlarini tinglayotganida yoki doskadagi rasmlarni tahlil qilayotganida diqqatni taqsimlash qobiliyatidan foydalanadi. Bu qobiliyatning rivojlanishi bolaning yoshi va individual

xususiyatlariga bog'liq bo'lib, boshlang'ich sinf davrida u ixtiyoriy tus ola boshlaydi va barqarorlashadi. Bir qator olimlar (masalan, 2021-2023 yillardagi tadqiqotlar) diqqatni taqsimlash qobiliyatining rivojlanishi bolaning ijrochi funksiyalari, xususan, ishchi xotira va kognitiv nazorat bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydilar. Ushbu qobiliyatning yetarli darajada rivojlanmaganligi o'quvchining o'zlashtirishida qiyinchiliklarga, topshiriqlarni bajarishda xatoliklarga va o'quv motivatsiyasining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, pedagogik amaliyotda diqqatni taqsimlashni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar va metodikalarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqatning taqsimlanishi va obrazli xotirani samarali o'rganishda bir qator psixologik-pedagogik metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ayniqsa, kuzatish, test, suhbat va eksperiment metodlari ilmiy tadqiqotlarda keng qo'llaniladi. Kuzatish metodi orqali o'quvchilarning dars jarayonidagi diqqati, chalg'ish holatlari va bir vaqtning o'zida bir nechta faoliyatni bajarish qobiliyati tabiiy sharoitda o'rganiladi. Bu metod bolaning real psixologik holatini aniqlash imkonini beradi. Suhbat metodi yordamida o'quvchilarning qiziqishlari, eslab qolish xususiyatlari hamda diqqat bilan bog'liq individual jihatlari aniqlanadi. Test metodlari esa diqqat va obrazli xotiraning rivojlanish darajasini aniq baholashga xizmat qiladi. Jumladan, Shulte jadvali, korrektur sinovi va rasmi topshiriqlar orqali bolaning diqqat hajmi hamda obrazlarni eslab qolish darajasi tekshiriladi. Eksperiment metodi eng samarali ilmiy usullardan biri bo'lib, bunda oddiy va ko'rgazmali materiallar asosida o'quvchilarning eslab qolish ko'rsatkichlari taqqoslanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rasm, rang va vizual vositalar bilan berilgan ma'lumotlar bolalar tomonidan tezroq o'zlashtiriladi va uzoqroq esda saqlanadi. Shuningdek, didaktik o'yinlar, interfaol metodlar va multimedia vositalaridan foydalanish ham diqqat va obrazli xotirani rivojlantirishda yuqori samaradorlik beradi. Bu usullar bolaning qiziqishini oshirib, bilish jarayonlarini faollashtiradi.

Obrazli xotira, insonning idrok etilgan narsalar, hodisalar, tasvirlar va tovushlarni eslab qolish, saqlash va qayta tiklash qobiliyatidir. Kirish qismida ta'kidlanganidek, u yosh maktab yoshidagi o'quvchilarda bilimlarni o'zlashtirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Psixologik adabiyotlarda obrazli xotira vizual, audial, taktil, hid va ta'm xotirasi kabi turlarga bo'linadi, ammo ta'lim jarayonida vizual va audial obrazlar ustunlik qiladi. Obrazli xotiraning samaradorligi, ayniqsa, yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishda va ularni uzoq muddatli xotirada saqlashda yaqqol namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki (masalan, 2020-2022 yillardagi ishlar), bolalar ma'lumotni abstrakt tushunchalarga nisbatan aniq, yorqin va hissiy obrazlar orqali tezroq va mustahkamroq eslab qoladilar. Bu, ayniqsa, chet tillarini o'rgatishda, murakkab ilmiy tushunchalarni soddalashtirishda va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muhimdir. Obrazli xotira nutqiy-mantiqiy xotiraning rivojlanishi

uchun asos bo'lib xizmat qiladi, chunki dastlabki tushunchalar ko'pincha obrazlar orqali shakllanadi va keyinchalik so'zlar bilan bog'lanadi. Shuningdek, obrazli xotira bolaning fantaziyasi va tasavvurini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi, bu esa uning ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantiradi. IQRO – Wordly Knowledge jurnalida chop etilgan "OBRAZLI XOTIRANING RIVOJLANISHI" maqolasida xotiraning umumiy ta'rifi va uning turlari, shuningdek, samarali ta'lim uchun asosiy shart ekanligi qayd etilgan.

Diqqatning taqsimlanishi va obrazli xotira o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik kognitiv psixologiyada keng o'rganiladigan masalalardan biridir. Samarali diqqat taqsimoti obrazli ma'lumotlarni idrok etish va ularni xotiraga kodlash jarayonini optimallashtiradi. Agar o'quvchi bir vaqtning o'zida bir nechta vizual yoki audial stimullarga e'tibor qaratishi kerak bo'lsa, uning diqqatni taqsimlash qobiliyati bu stimullarni samarali qayta ishlash va obrazli xotiraga joylashtirish uchun zarur shart hisoblanadi. Aksincha, yorqin va aniq obrazli xotiralar diqqatni uzoqroq ushlab turishga yordam beradi, chunki ular o'quv jarayonini qiziqarli va mazmunli qiladi. Masalan, 2020-2023 yillardagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, vizualizatsiya usullari yordamida taqdim etilgan ma'lumotlar o'quvchilarning diqqatini yaxshiroq jalb qiladi va ularning eslab qolish samaradorligini oshiradi. Bu o'zaro bog'liqlik bolaning o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ushbu ikki kognitiv jarayonning uyg'un rivojlanishi bolaning murakkab o'quv topshiriqlarini bajarish, yangi bilimlarni o'zlashtirish va ijodiy muammolarni hal qilish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi. Shuning uchun, pedagogik yondashuvlarda diqqatni taqsimlash va obrazli xotirani birgalikda rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar ustuvor ahamiyatga ega.

Diqqat — shaxsning ongini muayyan obyektga yo'naltirib, unda jamlay olish jarayonidir. Diqqatning taqsimlanishi esa insonning bir vaqtning o'zida bir nechta faoliyatni nazorat qila olish qobiliyatini anglatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqat hali to'liq ixtiyoriy shakllanmagan bo'ladi. Shu sababli ular bir faoliyatdan ikkinchisiga tez chalg'ishi mumkin. Masalan, o'qituvchini tinglash bilan birga yozish vazifasini bajarishda ayrim bolalarda qiyinchilik kuzatiladi.

Psixologlar L.S. Vigotskiy va P.Ya. Galperin ta'lim jarayonida ijtimoiy muhit va mashqning ahamiyatini alohida ta'kidlaganlar. Ularning fikricha, bolalarda diqqatning rivojlanishi maxsus tashkil etilgan faoliyat orqali shakllanadi. Diqqatning taqsimlanishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi: yosh xususiyatlari, nerv tizimining rivojlanganlik darajasi qiziqishva motivatsiya, o'quv faoliyatining tashkil etilishi, tashqi muhit ta'siri. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqat hajmi cheklangan bo'lgani sababli, dars davomida faoliyat turlarini tez-tez almashtirib turish samarali hisoblanadi. Obrazli xotira — insonning predmet, hodisa va voqealarning tasvirini esda saqlab qolishi hamda qayta tiklash qobiliyatidir. Kichik maktab yoshida aynan obrazli xotira

yetakchi o‘rin egallaydi. Bolalar ko‘pinch rasmlar, ranglar, shakllar, predmetlarning tashqi belgilarini yaxshi eslab qoladilar. Masalan, matnni oddiy o‘qishdan ko‘ra rasmlar bilan birga berilgan ma‘lumotni tezroq va uzoqroq esda saqlaydilar. Shu sababli boshlang‘ich ta‘limda ko‘rgazmali metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

A.R. Luriya xotirani insonning murakkab psixik faoliyati sifatida talqin qilib, obrazli xotira bilish jarayonlarining dastlabki bosqichida ustun turishini ko‘rsatgan. Keyinchalik mantiqiy xotira rivojlanishi bilan obrazli xotira ham takomillashib boradi. Obrazli xotirani rivojlantirish usullari: rasmlar asosida hikoya tuzish, predmetlarni taqqoslash, didaktik o‘yinlardan foydalanish, rangli materiallar bilan ishlash, vizual topshiriqlar berish.

Diqqat va xotira o‘zaro chambarchas bog‘liq psixik jarayonlardir. Diqqatning barqarorligi va taqsimlanishi qanchalik yaxshi rivojlangan bo‘lsa, ma‘lumotni eslab qolish samaradorligi ham shunchalik yuqori bo‘ladi.

Xulosa

Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqatning taqsimlanishi va obrazli xotiraning rivojlanishi bolalarning o‘quv faoliyatida muhim ahamiyat kasb etishi o‘rganildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar ma‘lumotni ko‘proq obrazlar, tasvirlar va ko‘rgazmali vositalar orqali tez qabul qiladi hamda uzoqroq eslab qoladi.

Shuningdek, diqqatning to‘g‘ri taqsimlanishi bolaning bir vaqtning o‘zida tinglash, yozish va fikrlash faoliyatlarini samarali bajarishiga yordam beradi. Agar dars jarayoni qiziqarli va interfaol tashkil etilsa, o‘quvchilarning diqqat faolligi ham ortadi.

Tadqiqot metodlari orqali diqqat va obrazli xotiraning rivojlanish darajasini aniqlash mumkinligi ma‘lum bo‘ldi. Ayniqsa, kuzatish va eksperiment metodlari bolalarning psixologik xususiyatlarini chuqurroq o‘rganishda samarali hisoblanadi.

Umuman olganda, boshlang‘ich ta‘limda obrazli materiallar va zamonaviy pedagogik usullardan foydalanish bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xudoyberdiyeva, D. A. (2020). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘quv faoliyatida diqqatni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari. Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti. – <https://oak.uz/>
2. Ergashova, M. (2020). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida obrazli xotirani rivojlantirishning psixologik mexanizmlari. Pedagogika va psixologiya jurnali, (3), 89-93.
3. Sobirova, D. (2021). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqatning barqarorligi va taqsimlanishini rivojlantirish. Ta‘lim va innovatsiya jurnali, (1), 78-82.

4. Qurbonova, M. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ixtiyoriy diqqatni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari. Samarqand davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, (2), 154-158. – <https://journals.samdu.uz/index.php/sj/issue/archive>
5. Xolmatova, M. X. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqatni rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari. Pedagogika va psixologiya jurnali, (maxsus son), 123-127.
6. Mirzayeva, N. A. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi. Monografiya. Toshkent: "Ziyo nashr".
7. To'rayeva, G. (2022). Pedagogik psixologiya. Darslik. Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo" nashriyoti.
8. Sobirova, Z. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida xotira turlarini rivojlantirishning ahamiyati. Ta'lim va innovatsiya jurnali, (3), 101-105.
9. Ochilova, M. (2023). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqat va xotira jarayonlarining o'zaro bog'liqligi. Xalq ta'limi jurnali, (4), 112-116. – <https://xtj.uz/>
10. Rustamova, N. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqatni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari. Maktab va hayot jurnali, (2), 65-69.